

החברה החדרדית והקורונה

תמונת מצב וצעדי מדיניות המבוסס על פי דיווח עמיתות לשמה

החברה החרדית והקורונה

תמונת מצב וצעדי מדיניות על פי דיווח עמיתות לשמה'

עמיתות לשמה השותפות ליצירת מסמך זה:

אורנה טוביאס | מנהלת אגף שיקום, עיריית אשדוד
אסתי בקר | סמנכלי"ת מוזס תקשורת ומחשבים
דבורה איפרמן | מנהלת אגף מבני דת, המשרד לשרותי דת
דבורה ויספיש | מנהלת תוכניות חרדים במנהל תעסוקת אוכלוסיות של משרד העבודה והרווחה
חגית אביר | מנהלת תיכון 'מדעים ויהדות' בחדרה
חווה נבון | מנהלת מחלקת ילד ונוער באגף הרווחה, עיריית בני ברק
חני בוסני | רכזת תרבות יישובית, מועצה מקומית עימנאל
יהודית לוברבוים | מנהלת מתנ"ס גוונים בבית שמש ומנהלת את האיגוד החרדי לתרבות ואמנות
יעל משי | עו"ס ב'תלמים' לנוער נושר ובסיכון
לאה רפופורט | מנהלת אגף לביטחון קהילתי, עיריית מודיעין עילית
מיכל צרפי | מנהלת פרוייקטים ארצית מגזר חרדי ב'מכבי שרותי בריאות'
רחלי ברכר | רואת חשבון ושותפה במשרד רואי חשבון
ריקי גלבשטיין | מנהלת מתנס מעלה, חברה כלכלית אשדוד
תמי זוסמן | מנהלת מחלקת גני ילדים, אגף החינוך, עיריית בני ברק
שושי שורץ | מנהלת מחלקת נוער ספורט וצעירים, מועצה מקומית קריית יערים
*תודה לעמיתות הנוספות שלקחו חלק ביצירת המסמך וחפצות בעילום שם.

עריכה אקדמית: חיה גרשוני, עו"ד

עריכה לשונית: פרומי אייזנשטיין

עיצוב גרפי: שלומציון פישר

תשרי תשפ"א | אוקטובר 2020

© כל הזכויות שמורות לארגון לשמה

תוכן העניינים

12	המלצות בתחום הכלכלה ושוק התעסוקה	6.4	4	תקציר מנהלים
13	.7 מערכת החינוך החרדית בעידן קורונה		6	.1 רקע כללי
13	תיאור כללי	7.1	6	.2 רקע לכתיבת המסמך
13	מתוך הממצאים	7.2	6	.3 מתודולוגיה
14	ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום החינוך	7.3	7	.4 אתגרי משילות בימי קורונה בהקשר לקהילה החרדית
14	המלצות בתחום החינוך	7.4	7	4.1 תיאור כללי
15	.8 שירותי בריאות בקהילה החרדית בימי הקורונה		7	4.2 מתוך הממצאים
15	תיאור כללי	8.1	7	4.3 ביצועים אקטיביים של עמיתות מרשויות מקומיות חרדיות
15	מתוך הממצאים	8.2	7	4.4 ביצועים אקטיביים של עמיתות ברשויות מקומיות מעורבות
15	ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום הבריאות	8.3	8	4.5 ביצועים אקטיביים של עמיתות בשירות המדינה
15	המלצות בתחום הבריאות	8.4	8	4.6 המלצות בתחום המשילות בהקשר לקהילה החרדית
16	.9 מגמות בתחום טכנולוגיה ותקשורת דיגיטלית בעקבות הקורונה		8	4.6.1 המלצות ברמת משילות מדינית
16	תיאור כללי	9.1	8	4.6.2 המלצות ברמת משילות מוניציפלית
16	מתוך הממצאים	9.2	8	4.6.3 המלצות ברמת הקשר בין השלטון המרכזי והמקומי
16	ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום הטכנולוגיה והתקשורת הדיגיטלית	9.3	9	.5 מערכת הרווחה והשירותים החברתיים ברשויות החרדיות
17	המלצות בתחום הטכנולוגיה והתקשורת הדיגיטלית	9.4	9	5.1 תיאור כללי
18	.10 תרבות פנאי חרדית בעידן הקורונה		9	5.2 מתוך הממצאים
18	תיאור כללי	10.1	9	5.3 ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום הרווחה והשירותים החברתיים
18	מתוך הממצאים	10.2	10	5.4 המלצות בתחום הרווחה והשירותים החברתיים
19	ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום התרבות והפנאי	10.3	11	.6 השפעת הקורונה על הכלכלה ושוק התעסוקה
19	המלצות בתחום התרבות והפנאי	10.4	11	6.1 תיאור כללי
20	מקורות		11	6.2 מתוך הממצאים
			12	6.3 ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום הכלכלה ושוק התעסוקה

תקציר מנהלים

התפרצות הקורונה בישראל באה לידי ביטוי בתחלואה נרחבת בקהילה החרדית. מציאות זו הציפה פערי ידע הדדיים בין החברה הכללית לקהילה החרדית, ועוררה את תשומת ליבם של פולמוסנים משני עברי המתרס. פוליטיקאים, אקדמאים ואנשי תקשורת ניתחו באופנים שונים את תמונת המצב הזו, דנו באחריות הקהילתית והממשלתית והעלו המלצות בהתאם. אל אותם ניתוחים והמלצות מצטרף מסמך זה, שייחודו בכך שהוא משמיע קול שטרם הושמע – עמדות, ניתוחים והמלצות של נשים חרדיות, עמיתות 'לשמה'.

'לשמה' הוא ארגון הפועל לקידום עשייה חברתית ציבורית של נשים חרדיות המכהנות בתפקידי ניהול בכירים או ניהול בדרג ביניים ברשויות מקומיות חרדיות ומעורבות, ושל אחרות המכהנות בתפקידי מפתח בשירות המדינה, בארגוני חברה אזרחית ובארגונים עסקיים גדולים. נשים אלו שעסקו ועוסקות בהתמודדות אופרטיבית עם משבר הקורונה וגרורותיו, מגיעות מתוך הקהילה החרדית ואמונות על מאפייניה וצרכיה, כמו גם על מחויבות לשמירת ערכיה.

ריכוז המידע נעשה באמצעות ראיונות עומק בקבוצות מיקוד ובראיונות אישיים, שבמהלכם תיארו המשתתפות את השפעת הקורונה על שטחי החיים השונים שבהם הן פעילות, את תחומי העשייה שלהן נוכח הקורונה והמלצות מעשיות הנגזרות מכך בתחום המשילות, הטכנולוגיה, התעסוקה, החינוך, הבריאות, הרווחה והפנאי.

עיקרי המלצות בתחום המשילות:

התפרצות תחלואה בריכוזי אוכלוסייה חרדית אתגרה את השלטון המקומי. נדרשת התגייסות לשיתוף פעולה אקטיבי בין צוותי מקבלי החלטות לגורמים בקהילה החרדית ליצירת זרימת מידע הדדי ופיתוח סובלנות וכשירות תרבותית. כמו כן נדרשים גם שיתופי פעולה עם גורמי אכיפה שיפעלו כזרוע מסייעת לשלטון המקומי. נוסף על כך יש לבחון גמישות ואוטונומיה במבנה ההעסקה ברשויות המקומיות ושיפור הנגישות והיעילות של מאגרי המידע ברמה הארצית והמקומית.

עיקרי המלצות בתחום הטכנולוגיה:

עלייה בזמינות טכנולוגית מאפשרת לייעל את השירות הציבורי, לצד המשך שימוש בפלטפורמות מסורתיות עבור הקבוצות שאינן נחשפות לטכנולוגיה מתקדמת. כמו כן, החשיפה המהירה לטכנולוגיה ותקשורת דיגיטלית מחייבת שיפור אוריינות ביחס לסכנות ברשת בהכוונת הרבנים והמנהיגות החינוכית.

עיקרי ההמלצות בתחום התעסוקה:

הפגיעה הכלכלית הכבידה במיוחד על משק הבית והתעסוקה בקהילה החרדית. חשוב להבטיח ביטחון תזונתי נקודתי עם מחשבה על רשת ביטחון עתידית וסיוע בהכשרה נאותה והשתלבות בשוק עבודה איכותי, כמו גם תמיכה במיסוד עסקים חרדיים.

עיקרי המלצות בתחום החינוך:

המעבר לחינוך מרוחק באמצעים דיגיטליים מוגבלים אתגר את החינוך החרדי. יש לעודד מיזמים ללמידה אפקטיבית ב'מרחב קולי' המבוסס על אמצעי תקשורת לגיטימיים בחברה ולבחון מיזמים לגיוון דרכי ההוראה. עוד חשוב להנגיש תמיכה מקצועית טלפונית להורים ומשפחות שבהן יש ילדים בסיכון ולתת את הדעת לאתגרי העסקת עובדי החינוך המיוחד ברשתות שאינן ממלכתיות.

עיקרי המלצות בתחום הבריאות:

פתרונות שונים לניטור התחלואה התבססו על כלים טכנולוגיים שאינם קיימים בקהילה החרדית. יש לאתר מענים חלופיים, להנגיש ולזרז בדיקות ותשובות באופן התואם את האמצעים הטכנולוגיים ורמת המינוע בקהילה. שיתופי פעולה עם יועצי הבריאות החרדיים יסייעו בכך.

עיקרי המלצות בתחום הרווחה והשירותים החברתיים:

פעילות פרו-אקטיבית בקרב משפחות רווחה בקצה רצף הסיכון כמו גם בקרב קשישים המסתייעים בדרך כלל במשפחותיהם ואינם מוכרים ברווחה, ובמשפחות לילדים עם צרכים מיוחדים. גיוס מתנדבים בתחומים התרפויטיים השונים, וכן מתנדבים מקרב בני נוער בסכנת נשירה.

עיקרי המלצות בחתום התרבות והפנאי:

הקצאת משאבים ייעודיים לתחום התרבות והפנאי החרדי וקידום יוזמות ויצירה פנים קהילתיות. יצירת מענים לתרבות ופנאי הפונים לקהלי יעד מגוונים תוך שימוש בפלטפורמות לגיטימיות בקהילה.

**חלק מהמצאים וההמלצות הועלו בחודשים אלו
בפלטפורמות שונות על ידי אישים שונים וחלק מהם אף
יושמו במהלך ההתמודדות עם המשבר. ריכוזם במסמך
אחד שעיקרו נגזר ישירות מדיווחי העמיתות, מאפשר
להציג פרספקטיבה רחבה המעוגנת בעשייה בפועל,
ומכאן גם ניתנת ליישום, הן בהתמודדות עם המשבר
הנוכחי בקהילה החרדית, והן בהשלכה למשברים
אחרים ולקהילות מיעוט נוספות.**

1 // רקע כללי

ההחרדית מונה 12.5% מהחברה הישראלית. תחולת העוני במשפחה החרדית גבוהה במידה רבה בהשוואה לכלל האוכלוסייה (43%, 11% בהתאמה).¹ הקהילה החרדית מתגוררת ברובה בערים או בשכונות חרדיות, כאשר הפרדה זו עולה בקנה אחד עם צורכי הקהילה ויש בה יתרון עבור המדינה והקהילה בו זמנית.² החרדים חיים בצפיפות רבה, ומספר נפשות לחדר בקרב אוכלוסייה זו גבוה בהשוואה לאוכלוסייה שאינה חרדית (1.41, 0.78 בהתאמה).³ בימי שגרה נהנית הקהילה החרדית מתחלת חיים גבוהה באופן יחסי לרמה הסוציאקונומית, ואופטימית לגבי מצבה הבריאותי יותר מכלל האוכלוסייה.⁴ צ'רניחובסקי ושרוני (5102) העלו השערה כי תחלת החיים הגבוהה היא פועל יוצא של מאפיינים דתיים הקשורים לתפילה, אמונה ומאפיינים המתקשרים לאורח החיים הקהילתי הבאים לידי ביטוי בקשרי משפחה טובים ומעורבות בקהילה.⁵

מאפייני אורח החיים בקהילה החרדית, שביום יום תורמים לבריאות חבריה, הפכו לסיכון ממשי בהתפרצות נגיף הקורונה. בקהילה החרדית נצפה קצב הדבקה מהיר ביותר ומספר חולים גבוה מן הממוצע. לתופעה זו, שנצפתה גם בריכוזים חרדיים ברחבי העולם, גורמים רבים, רובם נגזרים מאורח החיים המשפחתי והקהילתי. המגורים בצפיפות, הן ביחידות הדיור והן בשטחים העירוניים, לצד האינטראקציות הבינאישיות המרובות, חתונות ואירועים שלא פסקו לרגע, עמדו בעוכרי הקהילה.⁶ זאת נוסף על חשיפה מועטה לעדכונים בתקשורת הדיגיטלית שאינה רווחת בקהילה החרדית והפנמה מעוכבת של הנחיות משרדי הממשלה.⁷ התפרצות התחלואה הובילה לסגר נקודתי על ריכוזי אוכלוסייה חרדית, מה שפגע חמורות בתדמית הקהילה, ומטבע הדברים גם באמון במוסדות המדינה.⁸

התמודדות המדינה נוכח משבר הקורונה לא בהכרח תאמה את אורח החיים החרדי. תנאי הסגר, הבידוד, מערך הבדיקות והפינוי למלוניות קורונה לא הלמו את צורכי המגזר, בשל המגורים בצפיפות, רמת מינוע נמוכה וצרכים מיוחדים בתחום הכשרות וחיי הקהילה. מיזמים שונים בתחומי האיתור, האכיפה, הפתרונות לתחלואה ותמיכה בחוסן הקהילתי – נשענו על כלים טכנולוגיים שאינם רווחים בשימוש בקהילה החרדית, דוגמת הלמידה מרחוק הנשענת על פלטפורמות טכנולוגיות ומבוססת על צורת הוראה השונה לחלוטין מהלימוד במסגרות החרדיות, בפרט במסגרות הישיבתיות. למעשה המענים השונים הותאמו מטבע הדברים לקבוצת הרוב בחברה האזרחית, קבוצה אשר נהנית גם מייצוג יתר בקרב מקבלי החלטות הממשל.⁹

2 // רקע לכתיבת המסמך

התפרצות התחלואה בקהילה החרדית הציפה פערי ידע הדדיים בין החברה הכללית לקהילה החרדית, ועוררה את תשומת ליבם של פולמוסנים משני עברי המתרס. פוליטיקאים, אקדמאים ואנשי תקשורת יצרו ניתוחים שונים לתמונת מצב זו, דנו באחריות הקהילתית והממשלתית והעלו המלצות בהתאם. אל אותם ניתוחים והמלצות מצטרף מסמך זה, שייחודו בכך שהוא משמיע קול שטרם הושמע – עמדות, ניתוחים והמלצות של נשים חרדיות עמיתות 'לשמה'.

'לשמה' הוא ארגון הפועל לקידום עשייה חברתית ציבורית של נשים חרדיות בתפקידי ניהול בכירים או ניהול בדרג ביניים ברשויות מקומיות חרדיות ומעורבות, ושל אחרות המכהנות בתפקידי מפתח בשירות המדינה, בארגוני חברה אזרחית ובארגונים עסקיים גדולים. נשים אלו שעסקו ועוסקות בהתמודדות אופרטיבית עם משבר הקורונה וגרורותיו, מגיעות מתוך הקהילה החרדית ואמונות על מאפייניה וצרכיה, כמו גם על מחויבות לשמירת ערכיה.

3 // מתודולוגיה

ריכוז המידע התבצע באמצעות שש קבוצות מיקוד במתכונת 'זום' ושלושה ראיונות אישיים מובנים למחצה. הראיונות נערכו במשותף על ידי חוקר מהאקדמיה וחברת צוות של 'לשמה' ונמשכו כשעה וחצי עד שעתיים. המראוינות הביעו הסכמה להשתתף בראיון והתאפשר להן לפרוש במהלכו כרצונן. הטקסט הכתוב הועבר לעיון ואישורן של המשתתפות לפני פרסומו. הראיונות סוכמו בכתב בזמן אמת ונקודות המבט העיקריות רוכזו במסמך זה. הדיונים עסקו בשלטון המקומי ובניהול צרכים קהילתיים דתיים, טכנולוגיה, תעסוקה, חינוך, בריאות, רווחה ופנאי. מסמך זה אינו עוסק בשסע האזרחי בין הקהילה החרדית לכלל האוכלוסייה ובשאלת האמון בין המדינה ומוסדותיה לבין חלקים בציבור החרדי. המסמך ממוקד באחריותם ותפקידם של מקבלי החלטות במישור הציבורי לשימור החוסן הקהילתי באמצעות אספקת צרכים לפרט ולקהילה בעת חירום. לפיכך יוצג לראשונה אופי המשילות בימי הקורונה, תוך התייחסות לעמדתן של עמיתות 'לשמה' המועסקות ברשויות חרדיות ומעורבות בשלטון המרכזי. במסגרת ההמלצות בחלק זה תהיה אבחנה בין השלטון המרכזי למקומי וכן יוזכרו יחסי הגומלין ביניהם. בחלק השני יתוארו השלכות משבר הקורונה בקהילה החרדית מתוך דיווח העמיתות, בתחום הטכנולוגי והכלכלי ובהיבטים של חינוך, בריאות, רווחה ופנאי. בכל אחד מהפרקים יוצגו נתונים על אודות המצב הקיים כעולה מדיווח העמיתות, יתואר הביצוע האקטיבי של העמיתות בתפקידיהן השונים, ולבסוף יוצגו המלצותיהן של העמיתות בהתאם לניסיון ולתחום ההתמחות שלהן. חשוב לציין, כי מסמך זה אינו מתיימר להיות חדשני על כל האמור בו. חלק מהממצאים וההמלצות הועלו בחודשים אלו בפלטפורמות שונות על ידי אישים שונים וחלק מהם אף יושמו במהלך ההתמודדות עם המשבר. ריכוזם במסמך אחד שעיקרו נגזר ישירות מדיווחי העמיתות, מאפשר להציג פרספקטיבה רחבה המעוגנת בעשייה בפועל, ומכאן גם ניתנת ליישום, הן בהתמודדות עם המשבר הנוכחי בקהילה החרדית, והן בהשלכה למשברים אחרים ולקהילות מיעוט נוספות.

4 // אתגרי משילות בימי קורונה בהקשר לקהילה החרדית

4.1 | תיאור כללי

אורח החיים החרדי המבוסס על קהילתיות וקשר לערי האם החרדיות מייצר מרחב מגורים סגור ומוגבל אם בערים נפרדות ואם בשכונות ייעודיות בערים מעורבות.¹⁰ כשני שלישים מהאוכלוסייה החרדית מתגוררים בערים חרדיות מובהקות - בני ברק, מודיעין עילית, ביתר עילית, אלעד ורמת בית שמש, ובשכונות החרדיות בירושלים. כ-12% מתגוררים בערים הטרוגניות גדולות: אשדוד, חיפה, פתח-תקווה ונתניה. אחוז דומה מתגוררים ב-29 יישובים שונים, מתוכם 7 חרדיים – רכסים, כפר חב"ד, קריית יערים, עמנאל, תפרח, יסודות וקוממיות. פחות מ-10% מהחרדים מפוזרים בשאר ערי הארץ.¹¹

התפשטות נגיף הקורונה בערים החרדיות התרחשה בקצב מהיר יותר מאשר בכל מקום אחר. המבנה הקהילתי הקולקטיבי, הצפיפות במשקי הבית, וקריאה מאוחרת של חלקים מן הציבור את אופי האיום הביאו להדבקה המונית בקצב גבוה. תחלואה נרחבת מהממוצע המקומי נמצאה גם בציבור החרדי ברחבי העולם. כאשר נעשה פילוח נתוני ההדבקה לצורך הטלת סגר על מוקדי תחלואה – נמצאו הערים החרדיות הראשונות ברשימה, מה שהעצים את אתגר המשילות בשלטון המקומי בערים אלו.

4.2 | מתוך הממצאים

על הרשויות החרדיות המובהקות הוטל עומס כבד במיוחד נוכח ריבוי התחלואה, צורכי הקהילה ומאפייני משק הבית החרדי. רשויות לא מעטות התקשו בתחילה לספק את כלל השירותים המוניציפליים, בשל הערפול במידע וחוסר עקביות בהנחיות גורמי הממשל. אי ודאות זו הובילה לתגובה מעוכבת בכלל הרשויות המוניציפליות למשבר והיקפו, ובערים החרדיות בפרט, שנוסף על התחלואה הושפעו באופן מוגבר מהסמיכות לחג הפסח. כעבור תקופה השתפר מאוד המענה המוניציפלי החרדי לאזרחים. מציאות של סגר היא אתגר מורכב במיוחד למשק בית חרדי עקב גודל המשפחות, צפיפות המגורים, אורח החיים החרדי ואתגרים ייחודיים נוספים. מתוך דיווח העמיתות עולה הבחנה בין ריכוזים חרדיים מובהקים כמו בני ברק, ביתר עילית, מודיעין עילית

ואלעד שבהם העשייה המוניציפלית מיומנת בהתייחסות לצורכי האוכלוסייה החרדית, לבין ערים מעורבות שבהן מצופה מבעלות התפקיד החרדיות לתווך את צורכי האוכלוסייה החרדית למקבלי החלטות שאינם מכירים את מאפייני המגזר. אתגר דומה עמד בפני נשים חרדיות המכהנות בתפקידים בשירות המדינה. באופן תמוה, אפילו במשרד הדתות היו בעלי תפקידים רבים שאינם מודעים די הצורך לאורח החיים הדתי.

4.3 | ביצועים אקטיביים של עמיתות מרשויות מקומיות חרדיות

תיווך בין גורמי ממשל ואכיפה לאוכלוסייה המקומית: האתגרים המרכזיים שעמדו בפני עמיתות הנושאות תפקידים בריכוזים החרדיים המובהקים, כללו סיוע לאוכלוסייה המקומית נוכח התפרצות נרחבת של הנגיף, לא אחת באמצעות שיתופי פעולה עם גורמים חיצוניים כמו פיקוד העורף או משרד הבריאות, שסימנו שכונות אדומות והחזיקו ברשימות מבודדים. חלק מן הרשויות המקומיות החרדיות מצאו עצמן בתפקיד של גורם מתווך בין הממשלה לבין האזרח החרדי כוללת.

שימוש במאגרי נתונים: בתקופת בתקופת הסגר ניתן היה להיווכח כי ניהול ידע בשגרה בתחומים של רווחה, חינוך וניהול מתנדבים משרת את ההתמודדות במצב חירום. כך למשל, מאגר עדכני של ילדים ובני נוער בסיכון, קשישים מבודדים, משפחות נזקקות וארגוני מתנדבים, מאפשר פעולה מהירה ומשמש משאב שניתן לגייס לסיוע בעת חירום. ככל שמאגרי הידע היו מפורטים ומעודכנים יותר, השירות היה אפקטיבי יותר ואפשר תכנון, הערכה ותיעול משאבים בלי להשמיט משפחות ויחידים הזקוקים לסיוע.

גיוס ארגוני מגזר שלישי: בחלק מהריכוזים החרדיים השכילו לגייס את ארגוני החדש וגופי ההתנדבות הרווחים באוכלוסייה החרדית. גופים אלו אמונים על פעילות מהירה ואינטנסיבית לסיוע במשברים בשגרה. בתקופת הקורונה התגייסו הארגונים לסייע באספקת צרכים בסיסיים כמו מזון, תרופות והיסעים. האתגר שעמד בפני הרשויות המקומיות היה לרכז, לנווט ולתעל את העשייה ההתנדבותית על מנת להבטיח פעולה מתואמת. בחלק מן היישובים מלכתחילה הופעלו הארגונים בדגם ריכוזי לפיו כל פעולה תואמה עם חדר המצב של הרשות המקומית, זאת באמצעות הוראת רבני היישוב

ובנייה של מוקד חירום נגיש ופעיל. ביישובים אחרים למדו להפעיל את הארגונים במהלך המשבר עצמו. למידה זו תוכל לשרת את צרכי התושבים במשברים ובמצבי חירום עתידיים.

4.4 | ביצועים אקטיביים של עמיתות ברשויות מקומיות מעורבות

תיווך צורכי האוכלוסייה החרדית בקרב מקבלי החלטות: העמיתות אשר נמנות עם סגל עובדי הרשויות המקומיות בערים מעורבות, מצאו עצמן לא פעם במעמד של מתווכות מול מקבלי החלטות אשר לא היו תמיד ערים לצרכים הייחודיים של הציבור החרדי. ההתאמה של מדיניות עירונית כוללת לריכוזי אוכלוסייה חרדית בלטה מאוד בתחום החינוך ושירותי הדת. בתחום הדת היה קושי להסביר צרכים דתיים הנוגעים לתפילה, טבילה ואפילו חסמים מפני הוצאת חולים למלוניות. לצד אלו, דפוסי העסקה ומעמד עובדי החינוך במגזר החרדי שונים מאלו של המגזר הכללי בצורה שיצרה הכרח ליצור מדיניות דיפרנציאלית כלפי מימון והעסקת עובדים. הקושי הגדול ביותר, במונחי ניהול שירותים מוניציפליים, נקשר במרכזיות של הרשת והטכנולוגיה באספקת שירותים לאזרחים ואי ההתאמה החלקי שלה לחברה החרדית.

מהמורות ביחסים קולגיאלים במקום העבודה: חלק מן העמיתות דיווחו על תחושה של הסתייגות כלפי עובדים חרדים עקב תדמית שלילית שדבקה באוכלוסייה החרדית. קולגות במקום העבודה ביטאו ביקורת כלפי התנהלות חלקים מן המגזר ואף חשש אישי מהדבקה. תופעה דומה, אגב, תוארה גם ברשויות מקומיות חרדיות שבהן עובדים שאינם מתוך האוכלוסייה החרדית חששו להגיע לעבודה.

4.5 | ביצועים אקטיביים של עמיתות בשירות המדינה

נצפו קווים מקבילים בין תיאורי עמיתות הממלאות תפקידים בערים מעורבות לבין עמיתות בעלות תפקיד בשירות המדינה. גם הן מצאו עצמן מסבירות במשרדי הממשלה, כמו משרד הבריאות, המשרד לשירותי דת ומשרד המשפטים, את הצורך להתאים את ההוראות למגזר החרדי. עמיתות אלו ציינו כי התפרצות הנגיף בסמיכות לחג הפסח, שהשפיעה על כלל תושבי ישראל, דרשה הסברה מיוחדת לגבי משמעויות החג ומנהגיו בקרב האוכלוסייה החרדית. בתחום שירותי הדת נודעה חשיבות ראשונה במעלה להבהרת מצוות דתיות כמו טבילה וקבורה על פי ההלכה, והחובה למצוא מתווה שיאפשר המשך קיום מצוות אלו גם בתקופות סגר. בין השאר, אחת העמיתות הפיקה סרטון הפונה לציבור הנשים ומבהיר

מדוע טבילה אינה מהווה סיכון. חלק מהעובדות בשירות המדינה בדומה לעובדות מרשויות מעורבות, חוו תחושות הסתייגות בקרב הקולגות במקום העבודה מתוך חשש להדבקה בפרט בעת ההתפרצות הראשונית של הנגיף.

4.6 | המלצות בתחום המשילות בהקשר לקהילה החרדית

4.6.1 | המלצות ברמת משילות מדינית

- * בקביעת מדיניות והוראות כלליות יש לתת את הדעת למאפיינים של משק הבית החרדי. חשוב לחתור לכשירות תרבותית ולתובנות בהקשר לקבוצות מיעוט במשרדי הממשלה השונים בהקשר להתמודדות עם משברים בכלל ומשבר הקורונה בפרט.
- * לקראת סגר או הגבלות עתידיות יש להקים צוותים משותפים למשרדי ממשלה שיעסקו בסוגיות המייחדות את הציבור החרדי - מומלץ לשתף אנשי מקצוע בתחומים הרלוונטיים ולא להסתפק בגורמים פוליטיים.
- * חשוב לפעול לפיתוח סובלנות הדדית בקרב מגזרים שונים בישראל ולבחון השלכות אפשריות של החלטות ממשלה, דוגמת סגר מקומי, על תרומה או פגיעה בקידום ערך זה.

4.6.2 | המלצות ברמת משילות מוניציפאלית

- * יצירת מיפוי ומאגרי מידע עירוניים המתעדכנים בקביעות של אוכלוסיות מיוחדות וארגוני מתנדבים.
- * הקמת מרכז חירום עירוני לתפעול אפקטיבי של ארגוני המגזר השלישי המאפשר ריכוז הצרכים ותיעול מושכל של משאבים.

4.6.3 | המלצות ברמת הקשר בין השלטון המרכזי והמקומי

- * יצירת זמינות ונגישות למאגרי מידע מדינתיים העשויים לייעל את תהליכי קבלת ההחלטות והביצוע מתוך הכרה באופי האוכלוסייה וצרכיה הייחודיים.
- * זמינות גורמי אכיפה - משטרה ופיקוד העורף - לתמיכה במאמצי השלטון המקומי ברשויות החרדיות להכוונת התנהגות אוכלוסייה, בשיתוף פעולה מלא עם השלטון המקומי.
- * אוטונומיה לשלטון המקומי בהקצאה של תקני עובדים חיוניים וגמישות מבנה ההעסקה, על מנת להתמודד עם עומסים מיוחדים המוטלים על הרשויות החרדיות.

5 // מערכת הרווחה והשירותים החברתיים ברשויות החרדיות

5.1 | תיאור כללי

לשכות הרווחה והשירותים החברתיים משרתות בממוצע בימי שגרה 20% ממשקי הבית החרדיים (אחוז דומה לכלל האוכלוסייה). ההוצאה לנפש בלשכות הרווחה בערים החרדיות גבוהה¹² מהממוצע הארצי.¹³ בתנאים של שגרה, בעילות הזכאות המגדירות את הנסיבות שבעטיין רשומים משקי בית ברווחה, מהווה תחום הנוער כ- 50% מהרשומים בלשכות הרווחה, 52% על רקע רפואי של לקות או צרכים מיוחדים במשק הבית, 25% בעילה כלכלית תעסוקתית ואחוז זניח אך תובעני של תיקים בנושא אלימות ועבריינות.¹⁴ התפקידים החדשים של מערכות הרווחה העירוניות מול אתגרים חדשים, קושי לספק שירותים פנים אל פנים ואוכלוסייה נזקקת מתרחבת, סימנו עומס יתר ומאמץ שלא תמיד עלה יפה לתחזוקה של אוכלוסיות רב בעייתיות בקצה הרצף, בפרט בשל המעבר לטיפול והתקשרות עם לקוחות רווחה באמצעים דיגיטליים.¹⁵

5.2 | מתוך הממצאים

מערכות הרווחה המוניציפליות עמדו בעומס יתר גדול במיוחד נוכח המגפה, בפרט בערים חרדיות תוך דגש על ערים שעליהן הוטל סגר. מניתוח של תפקוד המשפחות, הצטייר קונצנזוס לפיו משפחות בעלות כוחות משפחות את תפקודן נוכח המשבר ומשפחות חלשות הופכות חלשות עוד יותר. במקרים הקשים יותר, עם רקע של פגיעות ואלימות במשפחה, התגלה כי אחד מביטויי העומס היה קושי בטיפול סמכותי של הרשות ומשרד הרווחה, במקרים שבהם נדרשו חובת דיווח ותגובת חירום מיידית מצד פקידי הסעד.

התפקידים המסורתיים של טיפול פסיכוסוציאלי או מעקב בצל החוק נעשים פנים אל פנים ומטבע הדברים תפקודם נפגע. קבוצות שהטיפול בהן הוא אתגר בשגרה כמו קשישים, משפחות חד הוריות, עולים ללא עורף משפחתי, משפחות של בעלי תשובה, הורים לילדים עם צרכים מיוחדים, נוער בסיכון ומשפחות הרשומות ברווחה היו פחות נגישות, בשעה שהמתח והעומס על משקי הבית הללו גבר מאוד. חלק מן העומס היה

כרוך בסיכון וקשיים קודמים, אולם פעמים רבות הצטרפו אל האתגרים של ניהול מערכת רווחה מוניציפלית גם היבטים כלכליים של מילוי צרכים בסיסיים. כך, מערכת הרווחה בריכוזים החרדיים נדרשה לקבוע קריטריונים ולנהל את החלוקה של משאבים, תלושים ומזון למשקי בית שזקוקים לסיוע. נוער בסיכון היה אתגר מיוחד נוכח הזמן הממושך ללא מסגרת, העדר רציפות בטיפול ושמירה על קשר מוגבל באמצעות שיחות טלפון או זום. בתוך כך נערו רבות, לפי הדיווח של העמיתות, בילו מחוץ למסגרת בחופי הים ובמרכזי קניות, באופן החורג מהנורמות המקובלות בתקופה לפני הקורונה. למרות אתגרים אלו לא הייתה עלייה בפניות בתחום נוער בסיכון, ונראה כי המסגרות הטיפוליות השכילו להמשיך לתחזק ולתמוך בצעירים. עם זאת עולה חשש כי בעתיד תהיה עלייה דרמטית בפניות בעקבות המשבר האמור.

5.3 | ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום הרווחה והשירותים החברתיים

גיוס והכוונת מתנדבים: העמיתות המנהלות בתחום הרווחה היו שותפות בחלוקת משאבים בריכוזים החרדיים, בטיפול במבודדים ובמתן פתרונות לבעיות כמו רכישת תרופות או סיוע לקשישים. במסגרת זו, דיווחו מי שעבדו ברשויות מקומיות על שימוש נרחב במתנדבים. ההיקף הגדול של ההתנדבות ברשויות חייב ניהול וחלוקת עבודה בין גופי מתנדבים. הפעולה של ההתנדבות שימשה גם כלי ל-noitazivitca של תושבים שעיימם נמנו משפחות, נוער ונערות פעילות, נוער בסיכון ומתנדבים של ארגונים כמו 'זק"א' או 'יד אליעזר'. ההתנדבות תרמה, לפי דברי המפעילות, לסולידריות ולחוסן היישובי וסיפקה תחושה של מסוגלות גם בזמנים קשים של הדבקה.

משפחות לילדים עם צרכים מיוחדים: ילדים עם צרכים מיוחדים מצויים בתפר בין חינוך, רווחה ובריאות. במשפחות ברוכות ילדים, ילדים עם צרכים מיוחדים תורמים לעומס שבו מצויה המשפחה ודורשים התייחסות ייחודית. קיימות משפחות שביקשו סידור חוץ ביתי בתקופת הקורונה. הסיוע שהוגש ברשויות מקומיות היה סיוע למשפחות בעזרת מתנדבים, מימון סיעות מקרב מי שהוצאו לחל"ת ובאמצעות קייטנה של מתנדבים

לחינוך המיוחד. הוקצו אולמות נרחבים של המתנ"סים המקומיים לצורך מועדוניות הכפופות להנחיות התו הסגול. למשפחות הזקוקות לכך, סופקו אמצעים טכנולוגיים להעסקת ילד עם צרכים מיוחדים.

קשישים: החברה החרדית צעירה יחסית ורוב הקשישים מתגוררים בסמיכות לחלק מהילדים והנכדים, הם פעילים בקהילה, מתפללים בבית הכנסת ושומעים שיעורי תורה. בדרך כלל הם נתמכים על ידי בני המשפחה והקהילה, כשהרשות המקומית מספקת שירותי פנאי וסיוע תוספתיים. עובדות במחלקות הרווחה נחשפו למחסור במידע ביחס לקשישים אשר צף רק לאחר שבעקבות המגפה גברה המגמה של בקשה לסיוע. המגפה ניתקה את הקשישים מן המשפחות, וכך התגייסו הרשויות המקומיות, קופות החולים וארגוני המגזר השלישי לתת מגוון של מענים. הצרכים נוגעים בהספקה של צרכים פיזיים כמו מזון, רכישת תרופות וניווט מפאת העדר תנועה לצד התמודדות עם פחד ממחלה ובדידות. הרשויות המקומיות וארגוני החסד פעלו בתחום זה בצורה יצירתית על ידי הפעלת מתנדבים, גיוס יועצות חינוכיות לשיחות עם קשישים, ייזום ראיונות טלפוניים של תלמידות, מיזמים דוגמת 'קנה לך חבר' שבהם הוצמד ידיד לקשיש להפגת בדידותו ולדאגה לצרכיו, אפיית עוגות על ידי תלמידות עבור ניצולי שואה ופתיחת חדרים שבהם קיימו קשישים שיחות ועידה בהובלת מנחים. בתחום הפיזי עודדו את הקשישים לפעילות, והוצאו להם חוברות הדרכה שהופקו במיוחד בחלק מן הרשויות.

קהילה: פעילות לחיזוק החוסן הקהילתי שפנו לכלל האוכלוסייה, דוגמת 'קו חוזקות' שהיה מרחב קולי הפתוח לכולם שבו היו שותפים אנשי מקצוע מתחום חינוך ורווחה ועידוד ילדות לנהל יומן אישי שיתמקד בנקודות חוזק בתקופה המתגרת.

5.4 | המלצות בתחום הרווחה והשירותים החברתיים

- * הבניית אסטרטגיה עירונית לניהול משפחות רווחה בקצה הרצף בהן קיים סיכון לפגיעה ואלימות במשפחה נוכח משבר הקורונה.
- * גיוס מתנדבים שהם אנשי מקצוע בתחומי המקצועות התרפויטיים לצורך טיפול במצוקות אישיות, בבדידות ואפילו תחזוקה ארעית ומענה ראשוני למטופלים.
- * פעילות פרו-אקטיבית לאיתור ומעקב אחר קשישים המגיעים להתגורר ברשות. כולל קשישים הנתמכים בשגרה על ידי בני משפחה, ואינם מבקשים סיוע מגופים עירוניים
- * יצירת חיבור אפקטיבי בין מחלקת קידום נוער באגף החינוך לבין אגף הרווחה, על מנת לגייס מתנדבים מקרב בני נוער בסכנת נשירה לצורך סיוע במצב חירום. להתנדבות זו ערך מוסף בהיותה מסגרת תעסוקה, מקור לסיפוק ותחושת מסוגלות וחיבור לקהילה. כך גם ניתן לעקוב אחר צורכיהם של בני נוער אלו ולהציע סיוע.

6 // השפעת הקורונה על הכלכלה ושוק התעסוקה

6.1 | תיאור כללי

תחולת העוני בחברה החרדית גבוהה משל כלל האוכלוסייה בישראל. ההכנסה הפנויה נמוכה יותר, ומשכך – מרחב התמרון בעת מצוקה כלכלית מצטמצם משמעותית. התפלגות הוצאה לנפש בחברה החרדית שונה מזו שבחברה הכללית, כאשר הפערים המרכזיים הם הוצאות נמוכות משמעותית בסעיפי תחבורה ותקשורת, והוצאות גבוהות בסעיפי המזון, הדיור והחינוך.¹⁶

קשה להעריך באופן מדויק את השפעת משבר הקורונה על מערך ההכנסות במשק הבית החרדי בהשוואה לכלל האוכלוסייה. מחד גיסא – לא הייתה פגיעה בשכרם של עובדי ההוראה שהם נתח נכבד בקרב המועסקים בחברה החרדית, ומאידך גיסא – רבים אחרים מועסקים במשרות זוטרות והיו ראשונים ליציאה לחל"ת. מלגת הלימודים בכלל המבוססת ברובה על תרומות – ירדה במידה ניכרת. המגזר העסקי הפנים חרדי פגיע במיוחד עקב התלות שלו בהוצאה של משקי בית חרדיים, העדר יתרונות לגודל וקושי להישען על תמיכה של הממשלה. הכנסות מפעילות זעירה שאינה מדווחת חסרה את ההגנות שיש במערכות המיסוי וחוקי העבודה מפני משבר כמו הקורונה. הצריכה במשק הבית החרדי לא הצטמצמה בעקבות משבר הקורונה, שכן רכיב הפנאי והחופשות, שהצטמצם בכלל האוכלוסייה – מלכתחילה תופס נתח מזערי במשק הבית החרדי. נוסף על כך, היקף התחלואה עשוי להגביר את ההוצאה על בריאות. חלק מהילדים נהנים מתוכניות הזנה במוסדות החינוך, ובעת הקורונה עלויות אלו חוזרות ומושתות על משק הבית.¹⁷

6.2 | מתוך הממצאים

העמיתות מצאו, כי ההשפעות הכלכליות השליליות של מגפת הקורונה פוגעות בקבוצות פחות מבוססות עם רמת חיסכון נמוכה. רוב משקי הבית החרדיים חסרים חסכונות וביטחון תעסוקתי שיאפשר להם לעבור את תקופת החירום. חלק מהם סובלים מירידה בהכנסות עקב צמצום בתקציבי הכוללים, קשיים של גמ"חים ועמותות, תת עבודה בחלק מן השירותים ופגיעה בעסקים קטנים. הדיווחים של עמיתות 'לשמה' ממגוון תחומים,

חושפים את הקושי של המשפחות הפגיעות יותר נוכח הדרישה המוגברת למנות מזון, הביקוש לחבילות ליל הסדר, הפסקת תשלומים מצד הורים למוסדות חינוך וקושי במתן שירותי חינוך דרך המרחב הקולי בטלפון בקרב משפחות שאינן עומדות בתשלומי החשבונות הגבוהים.

נשים חרדיות רבות הוצאו לחל"ת ואחרות פוטרו - חלק מן המפוטרות הועסקו במשק הפנים חרדי, במקצועות הסיוע החינוכיים וברוחה, וחלק אחר במשק הכללי בניהול חשבונות ומחשבים. במצב של שכר נמוך ותת עבודה ממילא, סימנו החלטות על הוצאה לחל"ת או צמצום שעות נוספות השלכות קשות על משק הבית לצד העלבון הנלווה להגדרה של עובד לא חיוני. אל המחיר הכלכלי-רגשי הצטרפה תחושת האפליה בהשוואה לעובדות במסגרות לא חרדיות, שבהן לעובדות כוח מועדף במו"מ למיצוי זכויותיהן למול המעסיקים. במשק הכללי לעיתים שיקפו הפיטורין של נשים חרדיות, את השוליות של עובדות בתחומי טכנולוגיות המידע, ועל פי דיווחים אחדים חלק גם נגרם בשל המתחים והחשדנות כלפי חרדים סביב התפרצות המגפה.

במשק הפנים חרדי הוצאו גברים לחל"ת מתעסוקה בעמותות חרדיות והתשלומים לאברכים קוצצו במידה שנתנה אותותיה במשקי בית עם מפרנסת אחת, המתקשים גם בימי שגרה. התמונה הכלכלית בקרב עצמאיים חרדים, נשים שכירות לצד משק התמיכה המצטמצם באברכים, חשפה את העמיתות למחזות קשים והביאה אותן להציע היערכות לקראת מצב משברי. התחזית של מיתון או האטה כלכלית תשפיע לא רק על היכולת של אלו שנפגעו מהשלכות המגפה, אלא גם על מי שירצו להצטרף לשוק עבודה שיהיה תחרותי הרבה יותר.

עמיתות בארגונים עסקיים ופיננסיים הבאות במגע עם עצמאיים חרדים, מדווחות על קושי גדול ולקייחת אשראי והלוואות בריבית גבוהה אשר עתידה להכביד מאוד על משקי בית. הפגיעה בעסקים קטנים באה לידי ביטוי גם בקושי למצות זכויות, שכן קיימים עסקים זעירים פנים קהילתיים הפועלים במתכונת עונתית או אחרת שאינה מוכרת בכלל האוכלוסייה, ולפיכך גם לא הותאמו קריטריונים לתמיכה בסוג עסקים זה. השוליים של עסקים פנים חרדיים מצומצמים יחסית עקב חסרונות הנובעים מגודל וגבולות קהילתיים. עסקים אלו נפגעו גם באופן משני מקשיים של משקי הבית החרדיים וצמצום משמעותי של הצריכה בהקשר לחגים וניהול שמחות

6.3 | ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום הכלכלה ושוק התעסוקה

העמיתות שעובדות בתחומים כלכליים-חברתיים במסגרת הרשויות המקומיות עסקו בסיוע לעסקים במספר דרכים. בתחום מיצוי הזכויות פעלו הרשויות החרדיות לסיוע במילוי הטפסים לרשויות המס מתוך שאיפה למסד חלק מן העסקים הקטנים. הרשויות גם סייעו בהגדלת הפדיון באמצעות פרסום ברשת, הנחת תשתית לרכישה באינטרנט, קניית שירותים מעסקים מקומיים ואף הגשת בקשות סיוע מקרנות פילנתרופיות. על פי הדיווח באחת הרשויות החרדיות הגדולות, דווקא עסקים של נשים שנוהלו מן הבית לרכישה זולה של בגדים, צעצועים ואפילו מזון היטיבו לפעול בתנאים החדשים.

עמיתות העובדות במרכזי הכוון תעסוקתי, מספרות על אוכלוסייה חדשה המגיעה אל המרכזים נוכח הקשיים הכלכליים, אולם הפרספקטיבות התעסוקתיות פחות מבטיחות ביחס למה שהיו בעבר. לפיכך, כשותפות בעיצוב המדיניות הציעו כמה מן העמיתות לבחון בצורה יצירתית צורת העסקה ורכישת ניסיון בעזרת סטאז' ומנטורינג בעסקים חרדיים ואחרים, וכך לשפר את סיכויי הקליטה בשוק עבודה אשר שיעור האבטלה בו גבוה במיוחד.

במבט צופה פני עתיד - עמיתות העוסקות בתחומי התעסוקה והחינוך מניחות כי המבנה הנוכחי של רכישת מקצוע עשוי לחוות שינויים מפליגים. ניתן לשער כי בעתיד הקרוב רכישת מקצוע תהיה מלווה בלמידה מרחוק, שינוי המחייב שימוש בתשתיות טכנולוגיות מחד גיסא, אך נותן הזדמנות לאפשרות למידה מאידך גיסא. ההכשרה המקצועית בסמינרים, עוד בטרם המגפה, עברה שינויים משמעותיים, וייתכן שגם מסגרות אלו ישלבו למידה מרחוק בפיקוח רוחני

6.4 | המלצות בתחום הכלכלה ושוק התעסוקה

* בטווח המיידי - הבטחת ביטחון תזונתי נקודתי תוך זהירות מיצירת תלות, ושימת לב למניעת כפילויות. הגורם המבצע המועדף הוא מחלקות הרווחה ברשויות המקומיות.

* הלחץ על משק הבית החרדי נוכח השפעות הקורונה בצד ההכנסות ובצד ההוצאות מסמן קושי עתידי ומחייב חשיבה על רשת הביטחון לציבור החרדי במונחי ההיקף ודפוסי התמיכה.

* הציבור החרדי לרוב מתאפיין בצרכנות נבונה וניהול מיטבי של כלכלת משק הבית. משבר הקורונה יוצר תנאים שבהם יש סיכון גבוה בהקשר להלוואות והתנהלות של בעלי עסקים קטנים ובינוניים. משרד האוצר, משרד הכלכלה ורשויות מקומיות נדרשים לספק ייעוץ כלכלי למשקי בית ולסייע לעסקים במיצוי זכויות. המשבר מקפל בתוכו הזדמנות למיסוד של עסקים חרדיים וכיווץ הכלכלה הבלתי פורמלית.

* צמצום ההזדמנויות התעסוקתיות מחייב להרחיב את מגוון משלחי היד והענפים שאליהם מכוונת המדיניות את העובד החרדי. ללא מדיניות עבודה מותאמת לתנאים שהשתנו עלולים להישחק ההישגים של העשור וחצי האחרונים בהחלטת הממשלה המעודדת שילוב תעסוקתי באוכלוסייה החרדית.

* יש לתמוך בהתאמת ההכשרה המקצועית במערכת החינוך העל יסודית לשוק העבודה הפוסט-קורונה, בעיקר בהיבטים של הרכב הלימודים והאוריינות הטכנולוגית.

7 // מערכת החינוך החרדית בעידן קורונה

7.1 | תיאור כללי : קורונה ומערכת החינוך החרדית

מערכת החינוך החרדית מונה 000,574 תלמידים בגילאי 3-81 מתוכם 250,000 תלמיד ב-0001 בתי ספר, 000,521 פעוטות ב-0025 כיתות גן וכ-100,000 תלמידים ב-007 מסגרות בחטיבה העליונה. מערכת החינוך, כולל הגיל הרך ומעטפת חינוכית, מעסיקה 000,07 עובדים המהווים את המרכיב הגדול ביותר במונחי משלח יד וענף בקרב העובדים החרדים. האוכלוסייה מתחת גיל 18 בציבור החרדי מונה כמעט 06% וכפול בקירוב מאוכלוסייה יהודית לא חרדית.¹⁸ במצב זה ההשלכות של מערכת החינוך על בריאות הציבור גדולה במיוחד ומידת האפקטיביות של סגר או הגבלות אחרות תלויה בתפקוד של המערכת בלימודים או בלמידה מרחוק.

בתי הספר החרדיים לבנים אינם צפופים במונחי מספר תלמידים אולם המבנים הפיזיים חלקם יבילים ומאולתרים מקפלים סיכון וקושי לנהל לימודים בתנאים של ההגבלות והקפסולות. המסגרות לבנות עם כיתות של למעלה מ-04 בנות מהוות אתגר לא פחות מורכב. ככלל בית הספר החרדי ממושמע במונחי התנהגות תלמידים אולם התנאים הפיזיים עשויים להיות מכריעים. קיימת נשירה של נוער חרדי, ועדיין אין מספיק תשתיות להתמודד עם התופעה.¹⁹ בשל חסמים טכנולוגיים תקופת הקורונה הציבה אתגר מיוחד בפני מוסדות החינוך. הניסיון היה לפעול באמצעות פלטפורמה טלפונית קולית, מה שיצר עומס על התשתית הטלפונית האזורית והביתית. גם החזרה ללימודים במתווה כפסולות הייתה מורכבת במוסדות חינוך לבנים המצויים במבנים שאינם תקינים.

7.2 | מתוך הממצאים

מערכת החינוך בכללה התקשתה לתפקד במגפה מפאת העיכוב בהנחת תשתיות ללמידה מרחוק והעדר פיתוח מספיק של תוכניות לימודים, שכן ישראל מצויה בפיגור בתחום זה ביחס למדינות מפותחות. בהקשר של החינוך החרדי התמונה הפכה קשה עוד יותר עקב ריבוי הילדים במשק הבית, צפיפות פיזית, מגבלות הסגר, העדר תשתית ומחשבים ובעיקר נוכח חסמים עקרוניים מפני למידה מרחוק המבוססת על טכנולוגיה דיגיטלית (לעיל).

בגיל הגן הקושי המרכזי נעוץ היה בשלב ההתפתחותי המקשה על למידה מרחוק. קיימים כ-4,000 גני ילדים במחוז החרדי. אלו נערכו במהירות ללמידה מרחוק באמצעות חלוקת דיסקים להשמעה וחבורות עבודה ישירות לבתיהם של הילדים. כן הופקו פעילויות רבות באמצעות מערכת הטלפון לשמירה על קשר ולמידת תוכן.

בגיל בית הספר היסודי הלמידה מרחוק בקרב מוסדות החינוך החרדיים התבססה על מערכת של שיעורים מוקלטים בטלפון, דפי עבודה ושיחות של מלמדים ומורות עם התלמידים ברוב בתי הספר היסודיים. התשתית הטלפונית באזורים חרדיים קרסה. במשפחה החרדית בדרך כלל לא היו מספיק מכשירי טלפון לשימושם של כל הילדים, ועלויות התקשורת נסקו. לא תמיד השיעורים הטלפוניים היו באיכות מיטבית, ומרחבי הלמידה הקוליים, כפי שכונו, ספגו לא מעט ביקורת. עם זאת העמיתות תיארו גם מקרים רבים שבהם מורה או מלמד עשו מאמצים יוצאי דופן ללמד בתנאים קשים, והיו תלמידים שצורת למידה זו הייתה חוויה עדיפה עבורם.

בקרב בני הנוער האתגרים היו מורכבים יותר. הבנים, הלומדים בשיבות, מתורגלים בלימוד בחברותא, בקבוצות גדולות ובליווי צוות ישיבתי. רבים מהם אינם מתורגלים בלימוד עצמי, והיה חשש מסיכונים ופיתויים מחוץ למסגרת הישיבה. חלק מהישיבות הציעו ערוצים של למידה באמצעות שיעורים ורצועות שמע שהועברו בדרך כלל בין מערכות טלפוניות ולעיתים רחוקות גם באמצעות דואר אלקטרוני. הצעות של גופים פילנתרופיים לגייס משאבים לרכישת טאבלטים ואמצעים דיגיטליים אחרים – נדחו בדרך כלל על ידי הגורמים החינוכיים.

מתח רב נוצר באשר לתלמידות התיכון העומדות לפני בחינות ותלמידות בכיתות הסמינר המקבלות הכשרה מקצועית. בשנים אלו שכר הלימוד גבוה ויש ציפייה לשירות מותאם בעיקר במקצועות הטכנולוגיים. כיתות הסמינר – שנות ההכשרה המקצועית – עמדו בפני אתגר מורכב במיוחד. סמינרים רבים עשו לראשונה שימוש בדואר אלקטרוני, מתוך הסתמכות על כך שאמצעי זה מצוי ברשותן של התלמידות. הדוא"ל שימש להעברת חומרי למידה ושיעורים מוקלטים ואף להקמת קבוצות דיון. חלק מהעמיתות ראו בהתפתחות הזו פוטנציאל לסיכון, כאשר אין הסברה ומניעה מספקת של סיכונים. על רקע זה ערכו גם רשויות מקומיות, ארגונים וכמובן גם הייעוץ במחוז החרדי במשרד החינוך מפגשים

להורים ומחנכים בנושא ההתמודדות עם אתגרי הרשת.

גם חלק מעובדות ההוראה הרחיבו את נגישותן לרשת לצורך תכנים שהעלה פורטל המחוז החרדי, וחלק מהן אף השתתפו בהשתלמויות במסגרת 'עוז לתמורה' ואופק חדש' שנערכו בפלטפורמת זום. הגבלת השימוש לצורכי העבודה וגילן הבוגר צמצמו את הסיכון הפוטנציאלי.

סוגיית ההוראה מרחוק ואתגרים של השפעות הטכנולוגיה עמדו על סדר היום החינוכי החרדי לעיתים על חשבון נושאים אחרים. ההשלכות ארוכות הטווח של העדר לימודים במשך חודשים וקבוצת גיל שלמה שחוותה שינוי קיצוני בתקופת מעבר תשפיע מן הסתם על שכבות גיל אלו גם בטווח הארוך. אחת התופעות שעליהן התנהל דיון בקבוצת המיקוד של נשות מקצוע בתחום החינוך נגע בהיררכיה בין מורות לבין תלמידות שהשתנתה אף שזהו חלק מתהליך רחב יותר שהואץ בתקופת המשבר. הצרכים הרגשיים של בני נוער רבים, נוכח הקורונה, אינם מטופלים, ומתוך הדיווחים של העמיתות העוסקות בחינוך ופסיכולוגיה ניכר כי סוגיה זו תעמוד לפתחה של החברה החרדית ועלולה להגדיל את השוליים ולהחריף מצוקות בקרב נוער מתקשה.

מסגרות החינוך המיוחד פעלו רוב הזמן, אך חוסר בהירות לגבי המבנה המנהלי פגעו בילדים עם צרכים מיוחדים. לדוגמה, חלק מהסייעים והסייעות כפופים לרשות המקומית וחלק לבעלויות. בשל מגבלות על מספר עובדים – חלק מהם הוצאו לחל"ת אף על פי שהצורך בהם נותר כשהיה. כך נפגעו הסייעים והסייעות כמו גם הילדים שמהם נבצר

7.3 | ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום החינוך

בעלות תפקיד בתחום החינוך והפיקוח נדרשו לפיתוח יצירתי של משאבי למידה מהבית תוך הסתמכות על המרחב הקולי. רבות מעובדות ההוראה הכפופות אליהן התקשו לשנות את מבנה הלמידה המוכר ולהכין חומר לימודי המיועד ללמידה עצמאית ולמידה מרחוק. יצירת קשרים בין עובדות הוראה בתחומים וגילים דומים אפשרו להחליף חומר בין המורות וליצור שיתופי פעולה לתכנון שונה של אופי ההוראה.

בני הנוער יצרו אתגר מיוחד, בפרט נוער בסכנת נשירה. עד לפרוץ המשבר רבים מנערים

אלו שהו בבית זמן קצר מאוד, ונוכחותם הפתאומית בכל שעות היממה אתגרה את בני המשפחה. כך הטיפול בבני הנוער התרחב גם להדרכת הורים מקיפה ואינטנסיבית שלעיתים יצרה תרומה ייחודית לחידוש הקשר בין הנער להוריו.

העסקת הסייעים והסייעות לילדי החינוך המיוחד הייתה מעורפלת כאמור, ועמיתה הממונה על תחום זה פעלה בנחישות להכיר בהם כעובדים חיוניים שהעסקתם תימשך. עם זאת, עדיין הפערים המשמעותיים בצורת ההעסקה ובמתכונת החזרה לשגרה בבעלויות החרדיות המגוונות המשיכו כל העת לאתגר את בעלי התפקידים.

באחת הרשויות הופעל מיזם הפונה למשפחות שבהן יש בן משפחה המצוי בקבוצת סיכון. משפחות אלו נמנעו מלשלוח את ילדיהן למוסדות החינוך גם לאחר שנפתחו, והרשות סייעה להם בהקמת מסגרות מצומצמות המיועדות לילדים שאינם נחשפים כלל לשטחים ציבוריים.

7.4 | המלצות בתחום החינוך

- * הקמת מיזמים באמצעות מומחי טכנולוגיה ורכזות חברתיות המאפשרים יצירת למידה אפקטיבית במקצועות הלימוד השונים במרחבים קוליים ובאמצעים המונגשים ולגיטימיים לכלל האוכלוסיות.
- * בהכוונת רבנים, יש לבחון מיזמים טכנולוגיים חסומים שיגונו את דרכי ההוראה. יש לבחון מימון פיתוח והקמת מיזמים אלו וסיוע לתלמידים מעוטי יכולת לרכוש ציוד קצה נדרש.
- * יש למצוא דרך להנגיש תמיכה טלפונית של אנשי מקצוע בהורים ומשפחות, בפרט משפחות בהן ילדים ונוער בסיכון.
- * הרחבת האוטונומיה של הרשויות בקביעת היקף ההעסקה החינוכית ואופי העסקה זו בהתאם לתנאי העבודה ולסיכונים הספציפיים בכל תפקיד.

8 // שירותי בריאות בקהילה החרדית בימי הקורונה

8.1 | תיאור כללי

שירותי הבריאות בקהילה במסגרת קופות החולים מתחרים בשגרה על המשפחה החרדית, שכן מבנה המשפחה החרדית הצעירה וברוכת הילדים משתלם לקופות החולים. בשל כך הן עושות מאמץ להעסיק אנשים מתוך הקהילה לצורך שימור וגיוס לקוחות. גם בתי החולים מתחרים על הפציינטים החרדים, בעיקר בתחום היולדות ובאמצעות התקשרות עם יועצי בריאות חרדים המכוונים חולים לטיפולים אצל רופאים מסוימים אף במסגרת שר"פ.²⁰ בציבור החרדי יש מודעות להשקעה בבריאות למרות המצב הסוציאקונומי.²¹ בתקופת הקורונה האתגר שניצב בפני גופי הבריאות היה הפער הטכנולוגי שגרם לעיכוב במידע לגבי חשיפה לחולים מאומתים, הזמנה לביצוע בדיקות וקבלת תוצאות. אך בדרך כלל קופות החולים זכו לאימון הציבור החרדי ואף היו שותפות בהסברה.

8.2 | מתוך הממצאים

תחום שירותי בריאות תפקד לפי הדיווח של העמיתות בצורה משביעת רצון בדרך כלל. הדברים כרוכים בקיומם של פרוטוקולים לטיפול חולים מאומתים, מבודדים, פינוי חולים, ביצוע בדיקות והסברה כמו גם במעמד המבוסס של קופות החולים במגזר החרדי. חלק גדול מהמאמץ של תיווך הצרכים הייחודיים כמו גם פתרון בעיות הגיע לפתחם של מתאמי קשרי קהילה ומנהלות חרדיות בדרג ביניים בכיר של הקופות. לאור הבניית יחסי אמון בקהילה - שלא במפתיע, במשבר הקורונה ידעו הקופות כיצד להתאים את השירותים השגרתיים כמו גם להתאים עצמן לאתגר החולים, המבודדים והבדיקות. עם זאת ישנם דיווחים מהשטח שחלק מן הקופות ובמשרד הבריאות היו קשיים בקביעת מדיניות רגישה תרבות, כמו גם קושי עם משרד הבריאות בהקשר ההוראות והרגולציה.

במהלך התקופה שחלפה מהתפרצות המגפה, הרחיב הציבור החרדי את השימוש ברשת ובאפליקציות על מנת לקבל מידע ולתאם ביקורי רופא. אולם, חלק גדול מן הציבור ובתוכו מבוגרים עדיין רוצה לקבל מענה פרונטלי. הסוגיה של אספקת שירותים בזמן הסגר והחשש מהדבקה התמקד במספר נושאים ובהם אספקת תרופות, נשים בהריון

וצרכיהן הרפואיים, תינוקות לאחר לידה, טיפולים אלקטיביים וטיפולים תרופתיים של חולים כרוניים. העמיתות העוסקות בתחומי הבריאות ונושאים משיקים, סברו כי הקופות הוכיחו עד כמה השירות שלהן מותאם תרבות ומוטמע בקהילה. במסגרת זו, גויסו הקופות לקידום ההישמעות להוראות משרד הבריאות ושיפור ההסברה.

8.3 | ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום הבריאות

כחלק מתפקיד ההסברה - היו עמיתות שהבהירו למקבלי החלטות בתחום הבריאות את ההדגשים הייחודיים באורח החיים החרדי. הבהרה זו הובאה בחשבון במערך השיקולים באיתור קשוב של פתרונות לצמצום הסכנה הבריאותית בד בבד עם אפשרו זהיר של קיום המנהגים וההלכות. הדיון יצר שיח רגיש תרבות שאחת המסקנות שהוסקו בעקבותיו הייתה כי יש לקיים שיח מסוג זה כחלק משגרה מקצועית של מקבלי החלטות בתחום הבריאות. במסגרת קופות החולים הופקו מיזמים של פרסום ממוקד לציבור החרדי ועוצבו פרקטיקות של טיפול מרחוק שאינו מחייב גלישה ברשת המקוונת.

8.4 | המלצות

- * יש למצוא מענים חלופיים לטכנולוגיות דיגיטליות לצורך ניטור התחלואה, עדכון חשיפה לחולים מאומתים, קביעת בדיקות וזירוז תשובות, מגמה שהחלה לאחרונה באמצעות משרד הבריאות, קופות החולים והרשויות המקומיות. כך גם פרסום בפלטפורמות הקהילתיות לגבי היקף התחלואה והנהלים.
- * יש למצוא מענה לביצוע בדיקות שאינן דורשות שימוש ברכב או בתחבורה ציבורית, אפשר באמצעות נידת שכונתית. יצוין שחלק מקופות החולים כבר התגייסו לפריסה רחבה של בדיקות.
- * חשוב לייצר שיתופי פעולה אפקטיביים עם יועצי בריאות בקהילה המכירים את צורכי הציבור וזוכים לאמונו.
- * בהיבט של משרד הבריאות כרגולטור יש לקיים תהליכים של התדיינות והתייעצות עם אנשי מקצוע על מנת לחזק את הרגישות הבין-תרבותית.

9 // מגמות בתחום טכנולוגיה ותקשורת דיגיטלית בעקבות הקורונה

9.1 | תיאור כללי

חלק הארי בחברה החרדית נמנעו עד כה מחשיפה לתקשורת מקוונת והעדיפו לעשות שימוש בטלפונים סלולריים הכוללים פונקציות שיחה בלבד. תקופת הקורונה אילצה משפחות חרדיות רבות לשנות את דפוס השימוש בתקשורת המקוונת. במהלך המשבר נרשם גידול משמעותי במספר המשתמשים החרדים החדשים ובנפח הגלישה באינטרנט בערים החרדיות: 78 אחוזים מדווחים כי הם משתמשים יותר באינטרנט בעקבות מגפת הקורונה. פוליטיקאים ואפילו רבנים קהילתיים החלו לעשות שימוש באמצעים דיגיטליים כמו העברת שיעורי תורה בטלפון ובמקרים אחדים גם בפסי קול ובהקלטות וידא²²

9.2 | מתוך הממצאים

העמיתות ציינו את תקופת הקורונה כמאיץ לצריכת הטכנולוגיה הדיגיטלית, הרשתות החברתיות, המכשירים החכמים והרשת. המגפה האיצה תהליכים של מגע מתווך טכנולוגיה באינספור מרחבים כמו קשרים חברתיים, מידע ושירותים ממשלתיים, רכישות ברשת, עבודה ולמידה מרחוק, פנאי ויצירה ועוד. היחס של החרדים לטכנולוגיה החדשה מורכב ורווי באמביוולנטיות. והחשיפה מתבצעת במעין ניהול סיכונים. הלגיטימציה לשימוש ברשת המקוונת מצומצמת בעיקר לצרכי עבודה.

שימוש לצרכים לימודיים ולצריכת שירותים נהנה מלגיטימציה חלקית, ואילו בתחומי הפנאי והתרבות ההסתייגות גוברת. אבחנה נוספת נוגעת לגיל, כאשר יש מאמץ ניכר למנוע מנוער וילדים להיחשף לרשת בשעה שבקרוב מבוגרים ההתייחסות לרשת סלקטיבית לפי ההקשר. צורת התמודדות אחרת כרוכה בטכנולוגיה עצמה כאשר קיימות רמות שונות של חסימה מפני תכנים לא ראויים שנחשפו כפחות רווחים במהלך המגיפה.

התמונה הופכת מורכבת עוד יותר עקב הפער בין ההתנגדות הקהילתית הפורמלית לבין הפרקטיקה של שימוש גובר בטכנולוגיה. היות והשימוש ברשת הוא מאולץ ומוגבל לצרכי עבודה בלבד, בדרך כלל כהוראה ליחידים על פי צרכיהם, טרם נוסח נרטיב חינוכי להתנהגות זהירה ברשת ולאמצעים אפקטיביים להימנע מסכנות בגלישה. במציאות מורכבת זו ישנם צעירים חרדים שנפלו קרבן לעבריינות ברשת

9.3 | ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום הטכנולוגיה והתקשורת הדיגיטלית

העמיתות המועסקות ברשויות מקומיות חרדיות נדרשו להתאים עצמן למציאות חדשה זו. מחד גיסא – להציע שירותים לתושבים באמצעות אתרים עירוניים שעד כה נעשה בהם שימוש זניח, ולדאוג לזמינותם של השירותים גם במסגרת החסימות הקפדניות ביותר, ומאידך גיסא – להציע מענים חלופיים למשפחות שאינן נגישות לרשת כלל. הציבור החרדי צורך מידע גם באמצעים מסורתיים, והתקשורת הפנים קהילתית זוכה ללגיטימציה גבוהה. עמיתות המועסקות ברשויות מקומיות מעורבות ובמשרדים ממשלתיים נדרשו להסב את תשומת ליבם של מקבלי ההחלטות לסוגיה זו. יוזמות ציבוריות שונות בתקופת הקורונה התבססו על שימוש באמצעים טכנולוגיים מתקדמים, ולא תמיד ניתנה הדעת לציבור שבפניו חסומים אמצעים אלו באופן חלקי או מלא. אתגרים אלו באו לידי ביטוי בכלל התחומים - כלכלה, חינוך, בריאות, רווחה, פנאי ותרבות.

9.4 | המלצות בתחום הטכנולוגיה והתקשורת הדיגיטלית

- * העלייה בזמינות התקשורת הדיגיטלית מאפשרת לייעל את השירות הציבורי תוך שימוש באמצעים טכנולוגיים. חשוב לוודא התאמת תכנים ושירותים לרמות סינון גבוהות. במקביל, יש להמשיך לעשות שימוש בפלטפורמות מסורתיות באמצעות תקשורת פנים קהילתית, מודעות רחוב, כרוזים והודעות בתפוצה טלפונית.
- * הצטיידות באמצעי תקשורת דיגיטליים היא נטל כלכלי נוסף בתקופה מורכבת זו. מנגנוני הסינון הקיימים אף הם אינם זולים. בכפוף להכוונת רבנים בהקשר לאמצעים דיגיטליים לגיטימיים יש מקום ליזום רכישה קבוצתית מוזלת ומסובסדת.
- * החשיפה המהירה לתקשורת הדיגיטלית מחייבת שיפור אוריינות ביחס לסכנות ברשת והדרכה להורים. יש לבחון תופעה של צעירים חרדים שנפלו קרבן לעבריינות ברשת, תופעה המחייבת התמודדות מצד הרגולטורים, הגופים העסקיים והמנהיגות החינוכית בקהילה.

10 // תרבות פנאי חרדית בעידן הקורונה

10.1 | תיאור כללי

תחום צריכת התרבות והפנאי החרדית מצוי בצמיחה זהירה המלווה בהתמודדות עם תפיסות ערכיות מנוגדות. בשנים האחרונות הופקו יצירות התואמות את אורח החיים החרדי ופונות לקהל זה.²³ כ-30% מן החרדים צורכים תרבות פנאי מסוגים שונים.²⁴ בתנאים של סגר קשה להפריז בחשיבות של תחום זה כאשר הוא נמצא בתת תקצוב בהשוואה לסקטורים אחרים בשדה התרבות ונתקל בחסמים, בין השאר כתוצאה מקביעת קריטריונים לתמיכה בחירום שאינם הולמים את הצרכים והמאפיינים של משק התרבות החרדי. כמו כן מהעדר קולן של יוצרות חרדיות במאבק של עמיתיהן בציבור הכללי נוכח מגבלות הסגר.²⁵

10.2 | מתוך הממצאים

איכות החיים של משק הבית החרדי בזמן סגר ובשגרה של תפקוד בצל הקורונה היא במידה רבה פונקציה של היכולת לספק שירותי תרבות ופנאי לילדים, נוער ומשפחות. משק בית חרדי צפוף, עם מעט "מסכים דיגיטליים" ומספר גדול של ילדים בקבוצות גיל שונות, מהווה אתגר מבחינת ההיקף והמגוון של שירותי תרבות ופנאי. צריכת תרבות בחירום בכלל, ובאירוע מן הסוג של הקורונה בפרט, מלמד כי בהקשר החרדי זהו שירות בסיסי וחיוני לרציפות תפקודית של משפחות יתכן אף כי יותר מאשר במשקי בית לא חרדיים.

המדיניות הלאומית בתחום התרבות התעצבה מתוך האיסור של התקהלות והסגר. המענה הממשלתי התעצב בלעדית מתוך הסמכות על טכנולוגיה של צריכת תרבות מרחוק ומעט מופעים ניידים תחת כיפת השמיים לצד מופעי מרפסות שאינם יכולים לשמש תחליף לאולמות התרבות המסחריים. המצב בו מדיניות התרבות במגפה עברה הבנייה לתוך הרשת בצריכה מרחוק, שמשה אתגר ליוצרים חרדיים.

הסבסוד הממשלתי של מפעל הפיס וגורמים אחרים הלם את דפוסי היצירה וצריכת התרבות של חוגים לא חרדיים ונשענה גם על פלטפורמות תקשורת חילוניות. יזמי התרבות לציבור החרדי נתקלו לא רק במיצוי זכויות של יוצרים חרדים ומודעות לאפשרויות התמיכה, אלא גם במציאת פלטפורמות תקשורת מתאימות למופעים עצמם. בתנאים אלו חשו חלק מן העמיתות הפעילות בתחום התרבות דחיקה לשוליים ואפליה של יוצרים חרדים נוכח הקושי של מוסדות תרבות לאומיים והענף כולו.

בתוך החברה החרדית נצפו פערים בין הקבוצה המודרנית, העושה שימוש ברשת הדיגיטלית בשגרה, אלו שקפו את אופי הצריכה בכלל האוכלוסייה ולא צרכו דווקא תרבות חרדית. החוגים השמרניים, אשר אינם צורכים תרבות ברשת, ובימי שגרה צורכים שירותי תרבות במתנ"סים המקומיים הם אלו שנזקקו לשירותי תרבות פנאי בתנאים של סגר ומגבלות.

10.3 | ביצועים אקטיביים של עמיתות בתחום התרבות והפנאי

בשלאופי צריכת התרבות, נעשה שימוש בחומרים כתובים, עיתונות קהילתית ודיסקים, כמו גם מרחבים קוליים ששימשו להעברת תכנים ממגוון תחומים. נוסף על כך היו מיזמים של מופעים על גבי משאיות שסבבו ברחוב החרדי. מופעים אלו גררו ביקורת, ועלתה טענה ששירתו בעיקר צרכים פוליטיים, ותרומתם לחוויית התרבות משמעותית במידה פחותה. ואכן, במהלך התקופה התאפשר לקדם יוזמות ממוקדות יותר, כמו תיאטרון נודד במרחב הפתוח, מופעי בית קצרים וכדומה.

הריכוזים החרדיים והגורמים העירוניים האחראים על תרבות וקהילה נחלצו לספק מגוון פעולות הנותנות מענה לצרכים אלו: חבורות תוכן, מרחבים קוליים עשירי סיפורים, חידות והפעלות, ערכות יצירה, משחקים ואמנות, חוגים טלפוניים וכתובים וכדומה.

האתגר אשר עמד בפני בעלי תפקידים בתחום התרבות חייב ללכת בין הטיפות. כלומר, לתת מענה דיגיטלי מותאם לחרדים הצורכים תרבות ברשת, אך להימנע מביקורת של אלו המתנגדים לכך. בין השאר, הופקו על ידי האיגוד החרדי לתרבות ואמנות ומרכז הבמה, מופעים של יוצרים ויוצרות חרדים שהתאפשרו לצפייה גם במערכות סינון תוכן קפדניות יחסית. למיזם זה הצטרפו קרוב ל-10,000 משפחות.

10.3 | המלצות בתחום התרבות והפנאי

- * הקצאת תקציבים ייעודיים לתחום תרבות הפנאי החרדי המכוון למשק הבית החרדי המתמודד עם קשיים גדולים נוכח המאפיינים הדמוגרפיים שלו בתנאים של סגר ומגבלות שונות.
- * התאמת הקריטריונים להקצאה בקולות קוראים באופן שיאפשר ליוצרים, מנהלי תחום תרבות ומנהלי מתנ"סים חרדים להציע מיזמים רלוונטיים.
- * במישור המקצועי המקומי יש לפתח מערך של מענים לקבוצות גיל שונות כמו גם לאוכלוסייה עם דפוסים שונים של צריכת תרבות. לייצר אבחנה ותיעדוף בין אירועים חד פעמיים הפונים לכלל האוכלוסייה לבין תוכניות אינטנסיביות הפונות לקהלי יעד ממוקדים ותורמות לחוסן של הפרט.
- * יש למצוא מגוון דרכי פעולה בפלטפורמות הנחשבות לגיטימיות בכלל האוכלוסייה החרדית, כמו חלוקת חומר קריאה, שימוש במרחבים הקוליים במערכת הטלפון וכיוצא באלו.

